

UOT 37.046.14

QIYMƏTLƏNDİRMƏ TƏLİM PROSESİNİN ƏSAS KOMPONENTİDİR

ƏSKƏROV AĞAİSA BAYRAMƏLİ oğlu
Sumqayıt Dövlət Universiteti, kafedra müdiri
ŞƏRƏFOVA ZALXA SƏMƏD qızı
Sumqayıt Dövlət Texniki kolleci, müəllim
e-mail: aqaisa.askerov@mail.ru

Açar sözlər: qiymətləndirmə, diaqnostik, formativ, summativ, portfolio.

Məqalədə təlim prosesində müasir təlim texnologiyalarından istifadə zamanı yeni qiymətləndirmə meyarlarından istifadənin mexanizmi açıqlanır. Məktəbdaxili qiymətləndirmənin formaları və onlardan istifadə zamanı qiymətləndirmədə reallığa necə nail olunması izah edilir. Şagirdin təlim fəaliyyətinə aid uğurlar və problemlər təhlil edilərək onun fərdi inkişafı proqramının tərtib edilməsi kimi başa düşülən, qiymətləndirmədə xüsusi rolu və funksiyası olan “Portfolio” sistemi tədqiq olunur.

Müəllimin tədris işində əldə edə biləcəyi uğurların əsasını təşkil edən amillərdən biri də onun qiymətləndirmə mexanizmlərini hansı səviyyədə fəaliyyət boyu tətbiq etmə bacarığıdır.

Sınanmış metodlarla həyata keçirilmiş qiymətləndirmənin analizi və nəticələri dərslərin tərtibində müvafiq dəyişikliklərin aparılması zərurətini meydana gətirir. Qiymətləndirmə amili şagirdin fəaliyyətinin izlənilməsinə, onun təlim prosesindəki rolunun və davranışının qiymətləndirilməsi prosesinə nəzarət etməyə imkan verir .

Hər bir fəaliyyətin sonunda ona veriləcək dəyər dayanır. Deməli qiymətləndirmədən kənar heç bir şüurlu fəaliyyət yoxdur. Bu, çox geniş müzakirə tələb edən bir ideyadır.

Qiymətləndirmə mexanizmləri dedikdə: fənn müəlliminin hazırlıq səviyyəsi, şagirdlərin intellektual və təlim-təhsilə münasibətləri, dərstdə istifadə olunan təlim vasitələrinin bölgüsünü əks etdirən informasiyalar, işin icra üsulları başa düşülməlidir.

Orta ümumtəhsil məktəblərində milli kurikulumlarla hazırlanmış proqram və dərslərlə aparılan dərslərdə qiymətləndirmə, klassik üsulla tədris olunan dərslərdəki qiymətləndirmədən fərqli formada həyata keçirilir.

Fəal/interaktiv təlimdə şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirmə meyarları sırasına şagirdin şəxsi keyfiyyətləri əlavə olunur. Şəxsi keyfiyyətlərə - biliklərə yiyələnmək həvəsi, sosial, yaradıcı və mənəvi keyfiyyətlər və s. daxildir. Təbii ki, qeyd olunan amillərin bir başa qiymətləndirilməsi mövcud deyil. Fəal/interaktiv təlimdə bu istiqamətdə müəyyən irəliləyişlər vardır.

Məktəbdaxili qiymətləndirmənin üç forması: diaqnostik, formativ və summativ qiymətləndirmə kimi göstərilir.

Son illərdə metodik araşdırmalar aparən mütəxəssislər şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsinin iki əsas funksiyasını – formativ və summativ qiymətləndirməni ön plana gətirirlər.

Formativ qiymətləndirmə: şagirdin öz nailiyyətini yüksəltmək həvəsini saxlamaq məqsədi ilə bu və ya digər bilik sahəsindəki irəliləyiş dərəcəsi barədə şagirdlərə, onun müəllimlərinə və valideynlərinə məlumatın bildirilməsini əhatə edir.

Summativ (yekunlaşdırıcı, yekun) qiymətləndirmə: şagirdlərin tədris proqramı çərçivəsində təlim məqsədlərinə nail olması dərəcəsi haqqında məlumatın verilməsini özündə cəmləşdirir [1].

Belə formada həyata keçirilən qiymətləndirmə nəticələrindən tədrisin keyfiyyətinin dəyərləndirilməsi zamanı istifadə olunur. Qiymətləndirmənin həyata keçirilməsi zamanı qiymətləndirməyə aid standartların tələbləri rəhbər tutulmalıdır.

Qiymətləndirməni həyata keçirən müəllim: etibarlılığının təmin olunması, qiymətləndirmədə şəffaflyq, ədalətlilik, qarşılıqlı razılaşma və əməkdaşlıq, təlim fəaliyyətində qiymətləndirmə nəticələrinin inkişafetdirici rolunun təmin olunması kimi prinsiplərə diqqət verməli və əməl etməlidir .

Dünya təcrübəsində qiymətləndirmənin aşağıdakı ümumi prinsipləri özünə yer almışdır[2].:

- qiymətləndirmə təlim prosesinin mühüm tərkib hissəsidir və bütün təlim prosesi ərzində aparılmalıdır;

- qiymətləndirmə prosesində şəraitdən və şagirdlərin inkişaf səviyyəsindən asılı olaraq müxtəlif metodlardan istifadə edilməlidir;

- qiymətləndirmə təlimin keyfiyyətini korrektə edən proses olmalı, şagirdlərdə öz bacarıqlarını qiymətləndirmək qabiliyyəti formalaşdırılmalı və öz təlim nəticələrini daim yaxşılaşdırmaq istəyi, arzusu yaratılmalıdır;

- qiymətləndirmə təlimin son nəticələrinə və ictimai həyata girişə yönələn qabaqlayıcı (önləyici) standartla əsaslanmalıdır;

- qiymətləndirmədə ədalətlilik, şəffaflyq və obyektivlik təmin olunmalıdır;

- qiymətləndirmə kriteriyaları ölçülə bilən və etibarlı olmalıdır .

Qiymətləndirmədə xüsusi rolu və funksiyası olan vasitələrdən biri də portfolio adlanan vasitədir. “Portfolio” sistemi- şagirdin təlim fəaliyyətinə aid uğurlar və problemlər təhlil edilərək onun fərdi inkişafı proqramının tərtib edilməsi kimi başa düşülməlidir.

Ədəbiyyatlarda portfolio şagirdlərin fərdi təlim nailiyyətlərinin sənədləşdirilmiş toplusu kimi göstərilir və onun funksiyaları aşağıdakılardır:

- diaqnostik – müəyyən edilmiş müddət ərzində dəyişiklikləri və inkişaf həddini yoxlayır; məqsədə müvafiq – təlim məqsədlərini təmin edir;

- təqdimat – görülən işlərin məzmununu açıqlayır;

- inkişafetdirici – ildən-ilə təlimin davamlılığını təmin edir; reytingli – bilik və bacarıqların əhatə dairəsini göstərir.

Apardığımız müşahidələrə əsasən deyə bilərik ki, şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi praktikasında eyni zamanda bir sinifdə təhsil alan şagirdlərin fəaliyyətinin müxtəlif müəllimlər tərəfindən qiymətləndirilməsi hər zaman fərqlənir. Burada müəllimin fərdi keyfiyyətləri özünü biruzə verir.

Qiymətləndirmə düzgün təşkil edildikdə onun şagirdlərin psixoloji durumuna müsbət təsiri öz bəhrəsini verir. Şagirdlərdə özünə inam, kollektivçilik, ədalətlilik, sərbəst düşünmək və bacarıqlarının formalaşdırılması hissi formalaşır.

Müəllimin əsas vəzifəsi şagirdlərdə fənnə maraq yaratmaqla, onlarda öyrənməyə mənəvi ehtiyacı formalaşdırmaqdır. Çalışmaq lazımdır ki, onlar təlim prosesində “ilk kəşf” hissini yaşasınlar, yeni axtarışlara könüllü olaraq can atsınlar, uğur qazanacaqlarına daha çox inam bəsləsinlər. Çünki müəllimin məqsədi şagirdlərin dəyərləndirilməsi və ya onlara qiymət verilməsi üçün faktları təmin etmək deyil, şagirdin öyrənmə keyfiyyətini yaxşılaşdırmaqdır.

Dəyərli alimlərimiz F.İbrahimov və R.Hüseynzadənin fikirlərinə istinad edərək, ümumtəhsil məktəblərinin təlim təcrübəsində əsasən aşağıdakı qiymətləndirmə motivlərindən-ilk sənviyyənin qiymətləndirilməsi, irəliləyişlərin monitorinqi, yekun qiymətləndirmə üsullarından istifadə olunduğunu deyə bilərik.

Şagirdlərin baza biliklərinin nəyə qabil olduğunu müəyyənləşdirmək üçün istifadə olunan ilkin sənviyyənin öyrənilməsi müəllimə gələcək dərsi necə qurmağa kömək edir. Müəllim şagirdləri yora biləcək təkrara vaxt itirmir, əksinə onları cəlb edəcək yeni məlumatlar verməklə dərslərini təşkil edir.

Şagirdlərin irəliləyişinin monitorinqi (formativ qiymətləndirmə) vasitəsi ilə tədrisin düzgün istiqamətləndirilməsi həyata keçirilir, alternativ üsul və mənbələrdən istifadə və ya şagirdin daha da irəliləməsi üçün ona əlavə impulsun verilməsi barədə ehtiyaclar müəyyənləşdirilir. Qəbul edilmiş standartların reallaşmasına istiqamətlənən irəliləyişlərin monitorinqi (formativ qiymətləndirmə) sinifdə hər bir şagirdin inkişafının hərəkətverici amilinə, təlimin həlledici komponentinə çevrilir. Müəllim yalnız belə monitorinq vasitəsilə tədris prosesini tənzimləyir, bütün şagirdlərin irəliləyişlərini təmin edir, eyni zamanda uğur qazana bilməyən şagirdlərin ehtiyaclarını öyrənərək onlara əlavə kömək göstərir. Bu mənada şagirdlərin faktiki fəaliyyətinin nəticələri müəllim üçün real indikatora çevrilir [3].

Deməli, müəllim öz şəxsi təşəbbüsü ilə mütəmadi olaraq monitorinqlərin aparılmasını təşkil edir və müxtəlif üsul və iş metodlarından istifadə etməklə qiymətləndirməni həyata keçirir.

Yekun (summativ) qiymətləndirmə standart və ya standartlar qrupunda müəyyən olunmuş məqsədlərə şagirdlərin hansı səviyyədə nail olduqlarını müəyyən edir. Yekun (summativ) qiymətləndirmə standartlarının mənimsənilməsi istiqamətində şagirdlərin əldə etdiyi irəliləyişləri dəyərləndirir. Bu qiymətləndirmə növü mövzunun, bəhs və bölmənin, yaxud da tədris ilinin sonunda eyni qaydada keçirilir. Yekun (summativ) qiymətləndirmənin mühüm cəhəti şagirdlərin mənimsədiklərini tətbiq etmə qabiliyyətinə nə dərəcədə malik olduqlarını aşkara çıxarmaqdır [2].

Milli kurikulumda qiymətləndirmə standartları xüsusi sxemlər formasında təklif olunur. Bu xüsusi növ qiymətləndirmə şkalasıdır. Qiymətləndirmə standartları qiymətləndirmənin daha ədalətli, müəllimləri tədrisin səmərəliliyi ilə, faydalı məlumatlarla təmin edir və tələb edir ki, hər bir müəllim müvafiq şərtlər üzrə öz meyarlarını müəyyənləşdirsin. Müəllimin xüsusi keyfiyyətləri, təcrübəsi, həssaslığı, vəzifə məsuliyyəti, vətəndaşlıq borcu bu sxemlərin keyfiyyətinə birbaşa təsir edir.

Deyilən formada qiymətləndirmənin həyata keçirilməsi zamanı müəllimin fiziki yükü azalır, vaxt itkisinə yol verilmir, şagirdlər arasında səviyyələr üzrə seçim aparılmasına şərait yaratmaqla bərabər şagirdlərə konkret tapşırıqlar ünvanlamağa imkan yaranır.

Metodik ədəbiyyatlarda qiymətləndirmə standartlarının aşağıda qeyd olunan parametrləri göstərilir:

- qiymətləndiriləcək əsas sahələr;
- nailiyyətin müxtəlif səviyyələrini dəyərləndirmək üçün qiymətləndirmə şkalası;
- səviyyə üzrə etiket: nailiyyət səviyyəsini təsvir edən söz və ya rəqəm;
- səviyyə deskriptoru: nailiyyət səviyyəsini daha müfəssəl təsvir edən söz (ifadə);
- səviyyə indikatorları: hər bir nailiyyət səviyyəsi üzrə diqqət yetiriləcək məsələyə aid konkret nümunələr;

- standart: nail olunması nəzərdə tutulan nəticə.

Qeyd olunan bu amillərə diqqət yetirdikdə məlum olur ki, müəllim ilk növbədə qiymətləndiriləcək əsas istiqamətləri təhlil etməlidir. Təhlilin nəticəsi nəzərə alınmaqla nailiyyətin müxtəlif səviyyələrini dəyərləndirmək üçün qiymətləndirmə şkalasını tərtib edir. Bu zaman şəxsi yaradıcılığının məhsulu olan müxtəlif işarələrdən istifadə olunur. Hər zaman müəllim nümunə formalarını tərtib edir və müqayisə aparır. Sonda nail olunması nəzərdə tutulan nəticələrin müvəffəqiyyət göstəriciləri tədqiq olunur.

Qiymətləndirmə standartı vasitəsilə qiymətləndirmə standartlarının hazırlanması aşağıdakı ardıcılıqla aparılır:

- təlim məqsədi təyin edilir, şagirdlərin nəyi bilməsi və bacarması barədə mülahizələr dəqiqləşdirilir;
- qiymətləndirmə məqsədi seçilir (diaqnostik, formativ, summativ);
- hansı növ qiymətləndirmə sxemlərindən istifadə edilməsi barədə qərar verilir;
- qiymətləndirmənin aspektləri, yaxud əsas sahələri müəyyənləşdirilir və təsvir edilir;
- müxtəlif nailiyyət səviyyələri keyfiyyət baxımından müəyyənləşdirilir və təsvir edilir;

- nailiyyət səviyyələrinin qiymətləndirmə ballarına görə sayı dəqiqləşdirilir;
- səviyyə deskriptorlarının (təsviri indikatorlar) növləri (kəmiyyət, normativ, deskriptiv) seçilir.

Deskriptiv növ seçilsə, bütün nailiyyət səviyyələrinin sözlə təsviri verilir;

- hər bir səviyyə üzrə müxtəlif nümunəvi şagird tapşırıqları hazırlanır;

- zərurət yaranarsa, qiymətləndirmə sxemi nəzərdən keçirilir və lazımı dəyişikliklər edilir[2].

Yarım ilin sonunda və dərs ilinin yekununda şagirdlərin təlim nailiyyətləri qiymətləndirilərkən, yəni onların təlim fəaliyyətlərinin yekununa bəli verilərkən şagirdlərin bilik və bacarıqlarının keyfiyyət və kəmiyyət səviyyəsinə və qiymətləndirmə standartlarına əsaslanır. Bu standartların üç səviyyəsi olur: minimum , qənaətbəxş, yüksək.

Minimum səviyyə – şagirdin proqram materiallarını kafi dərəcədə mənimsədiyini; minimum praktik bacarıqlara (maddələrin formullarını yazmaq, sadə reaksiya tənliklərini tərtib edib onları əmsallaşdırmaq, sadə kimyəvi təcrübələri apara bilmək və s.) yiyələndiyini; dərslikdəki tərifləri, qaydaları, qanunların müddəalarını oxuyub yadda saxlaya bildiyini göstərir.

Qənaətbəxş səviyyə – şagirdin kimyəvi maddələri və kimyəvi reaksiyaları mühüm əlamətlərinə görə qruplaşdırmaq və təsnif etmək, onların oxşar və fərqli cəhətlərini müəyyənləşdirmək bacarığının olduğunu; öz biliklərini praktik işlərdə istifadə edə bilməsini, yəni suallara cavab axtarıqda, məsələ həll etdikdə və təcrübə apardıqda necə fəaliyyət göstərməyi müstəqil düşünüb tapa bildiyini; bir fəaliyyət növündən başqasına çətinlik çəkmədən keçə bildiyini göstərir.

Yüksək səviyyə – şagirdin axtarış, tədqiqat aparmaq bacarığını öz bilik və bacarıqlarından qeyri-standart şəraitdə, situasiyada istifadə edə bildiyini; yaradıcı biliklər səviyyəsinə yiyələndiyini yəni, meydana çıxan yeni problem məsələləri həll etmək üçün öz bilik və bacarıqlarından yaradıcı şəkildə istifadə edə bilməsini göstərir.

Şagirdlərin bilik səviyyələrini müəyyən etmək üçün müəllim təbii ki, suallardan istifadə edir. Məlumdur ki, aşağı səviyyəli suallar yalnız sadə prosedurların yerinə yetirilməsinə, elementar konsepsiyaların dərk edilməsinə, sadə problemlərin həllinə yönəldilir. Açıq suallardan isə motivasiyaların yaradılması ilə şagirdlərdə məntiqi və tənqidi təfəkkürü inkişaf etdirmək, anlayışları hərtərəfli dərk etmək, mürəkkəb prosedurları yerinə yetirmək və qeyri-standart problemləri həll etmək bacarıqlarının formalaşmasında istifadə olunur.

Müəllimin öz dinləyicilərində idrakı fəaliyyəti formalaşdırmaq məqsədi ilə məntiqə əsaslanan, məqsədəyönlü, inkişafetdirici təlimin tələblərinə cavab verən və onlarda yaradıcılıq bacarıqlarını formalaşdırın xüsusi tapşırıqlardan istifadə edir. Bu tapşırıqlar qiymətləndirmə standartlarının tələbləri çərçivəsində olmalıdır.

Fikirlərimizi yekunlaşdıraraq söyləyə bilərik ki, qiymətləndirmədə aşağıdakılar praktik mahiyyətə malik olduğundan diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır :

- qiymətləndirmə təlim prosesində komponent funksiyası daşılmalıdır;

- qiymətin funksiyası şagirdin öyrənmə səviyyəsini üzə çıxarmaqla məhdudlaşmamalı, o, həm də öyrənməni, müsbət motivasiyanı stimullaşdırmalıdır;

- qiymətləndirmə yalnız tədrisəmənin tərkib elementi yox, həm də şagirdin fəaliyyətində özünə yer almalıdır, bu təcrübəyə şagird yiyələnəlməlidir;

- şagirdlərin öyrənmə səviyyəsini yoxlamaq üçün testlər sistemətik tətbiq olunmalıdır. Bu məqsədlə hazırlanan tapşırıq testlərində tövsiyə edilən ardıcılıq belədir:

- testlərin həll edilməsi çox vaxt aparmamalıdır;

- verilən siollar qapalı suallar olmalıdır;

- sualların cavabı geniş riyazi hesablamalar tələb etməməlidir;

- suallar nəzəri biliyin tətbiqinə geniş imkan verməlidir;

- sualların tərtibində proqram ardıcılığı və məntiqi yanaşma gözlənilməlidir;

- suallarda təlimin öyrədici, inkişafetdirici və nəzarətedici funksiyalarının gözlənilməsi[2].

Öncə qeyd olunan amillərin nəzərə alınması və fəaliyyət boyu gözlənilməsi müəllimin verdiyi qiymətin şəffaf və real olmasını dəyərləndirir.

Elmi yeniliyi: Qiymətləndirmədə maksimum obyektivliyə nail olunması dərəcə (bütövlükdə təlimə) rəğbətə artmasına, öyrənməyə meylin, daxili təhrikin güclənməsinə səbəb olur.

Tətbiqi əhəmiyyəti: Obyektivliyin təmin olunması yollarından biri qiymətləndirmə prosesində şəffaflıq və aşkarlıq prinsipinin aşağıdakı kimi gözlənilməsinə şərait yaradır: şagirdlərin müəllimin istifadə etdiyi qiymətləndirmə meyarları ilə tanışlığı; qiymətləndirmə prosesinin aşkarlığı: bu zaman müəllim qiymət verərkən onu əsaslandırır; qarşılıqlı qiymətləndirmə və özünüqiymətləndirmə prosedurlarından istifadə edilməsi.

ƏDƏBİYYAT

1. Əskərov A.B., Niyazova A.A., Şərəfova Z.S. Kimya dərslərində yeni texnologiyalar: fəal interaktiv təlim. Sumqayıt: SDU, 2014, 399 s.
2. İbrahimov F.N., Hüseynzadə R.L. Pedaqogika. Bakı: Mütərcim, 2013, 706 s.
3. Azərbaycan Respublikasının Təhsil İslahatı Proqramı. Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti 168 sayılı sərəncamı, 15 iyun 1999-cu il.

РЕЗЮМЕ

ОЦЕНИВАНИЕ (ОЦЕНКА) – ГЛАВНЫЙ КОМПОНЕНТ УЧЕБНОГО ПРОЦЕССА

Аскеров А.Б., Шарафова З.С.

Ключевые слова: *оценивание: диагностическое, формативное, суммативное, портфолио.*

Автор рассуждает, как проводить реальное оценивание внутри школы, его формы и использование. Особую роль в оценивании играет система «Портфолио». В статье раскрываются механизмы использования новых технологий в учебном процессе.

SUMMARY

VALUATION IS THE MAIN COMPONENT OF THE TRAINING PROSESS

Askerov A.B., Sharafova Z.S.

Key words: *valuation, diagnostic, formative, summative, portfolio.*

Usage mechanism of modern training technologies in the training process are investigated in article. The author analyses school assesment forms and the ways how to achieve the teality. "Portfolio" plays a special role in the evaluation system.

Daxil olma tarixi:	İlkin variant	21.10.2015
	Son variant	02.02.2016